

והרז"ה מפרש בפת שנחלטה כל צרכה ברותחים, ואכן המיעוט שמיעטו את החלוט אינו מעני אלא מלחם.

ויש דעה הפכית מזו; שאם חלט ואחר כך אפה בתנור או באילפס, הרי זה 'לחם עוני'. לא נתמעט כאן אלא חליטה ללא אפייה שאם היא עשויה בליילה עבה הרי זו 'לחם' אך אינה 'לחם עוני' (כן מובא בתוס' רשב"א בשם רבנו תם, והקשה על כך).

ויש מפרשים שהחלוט שמיעטו כאן היינו חלוט בדבש או בשמן. ולפי דעה זו החלוט במים כשר למצה [ובלבד שנחשב 'לחם', דהיינו שבליילתו עבה או שחזור ואפאו בתנור] (עפ"י רב האי גאון ורבנו אפרים – כהסבר הרא"ש ועוד).

האשישה, מאחר שהיא פת גדולה וחשובה, אינה לחם עני. ואף על פי שבשעת אכילה פורסה לפרוסה קטנה [ואפשר אף ששאר הפת אינה קיימת בעולם באותה שעה], אעפ"כ הגדרת 'לחם עוני' תלויה ומותנית בצורת האפייה, ולא דוקא במצב הפת בשעת האכילה.

[דוגמא נוספת לכך, ממה שדרשו (להלן קטז, א והביא זאת הטור (טס) להלכה בשם הגאונים), 'לחם עני' – מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה' – הרי ששם 'לחם עוני' נקבע בצורת האפייה] (עפ"י בית ישי סוסי כו. וע' דבר שמואל).

דף לז

'ויצאין... ובסריקין המצויירין בפסת, אף על פי שאמרו אין עושין סריקין המצויירין בפסת'. משמע שאין איסור לאכול ביום טוב סריקים המצויירים, הגם שהצורות נמחקות באכילה – ומכאן יש ללמוד הטר באכילת עוגה שיש עליה כמין אותיות, שהרי במלאכת כותב ומוחק אין חילוק בין אותיות לשאר צורות, והצר צורה בשבת חייב, וכמו כן המוחקה.

וטעם ההטר – אם משום שאין נחשב כמוחק כאשר הצורות עשויות מהעוגה עצמה ואינן דבר נפרד [כפי חילוקו של הר"ש הלוי], או אפשר שבכל אופן מותר מאחר והוא דבר שאינו מתכוין [הגם שזהו 'פסיק רישיה'], ומקלקל, ו'כלאחר יד' – שהרי אין דרך מחיקה בכך, ומכל שכן כאשר שובר בפיו דרך אכילתו (עפ"י דגול מרבבה או"ח שמ, ג. ונקט לעיקר להתייר, ע"ש. וכן הכריע המשנה-ברורה להקל בדרך אכילה – ודלא כמגן אברהם).

ויש סוברים שצורה שעל הלחם, אין עליה שם 'צורה' אלא תמונת הפת היא ולכך סריקים המצויירים מותרים (עפ"י חזון איש סא, א, ע"ש).

בשורת שבט הלוי (ח"ט עז) הבין מדברי החזו"א שנוטה להקל לגמרי, בין בכתב ובין בצורה. ולענ"ד נראה שכוונת החזו"א לאסור בכתב כדברי הרמ"א והמגן-אברהם, וכוונתו לומר שאף כי עשיית צורה שזה לכתובה בכל מקום, צורה שעל הפת אין עליה שם צורה אלא תמונת הפת היא ואין להשוותה לכתב שעל גבי הפת, שבוה יש להחמיר בין אם הוא דבר נפרד בין אם הוא חלק מהפת עצמה, וגם בדרך אכילה. כן משמע ממהלך דבריו שם, שלא בא לחלוק על הרמ"א והמג"א אלא לצדק דבריהם. וכן מובא בשמו (מהגר"ח"ק שליט"א) בספר 'דעת החזו"א' ח, יד, ע"ש. [ומ"מ אין בכלל האיסור בליעת תרופות שיש עליהן אותיות. חדושים ובאורים שבת קן].

ובשבט הלוי שם מסקנתו לדינא להחמיר. ובשמירת שבת כהלכתה (יא, ז"ח) פסק להקל בדרך אכילה, בין באותיות שמהעוגה עצמה בין באותיות נפרדות, אבל לחתוך את העוגה לפני האכילה אין להתייר אלא כשהאותיות הם חלק מהמוצר עצמו. וע"ע בשו"ת אור לציון ח"א כה, וביוסף דעת שבת קו.

ויש שדוחים הראיה מכאן, שלא אמרו אלא שאם אכל יצא ידי מצות מצה, או באופן שאינו מוחק כלל דרך אכילתו. אך לא התירו לכתחילה לשבר הצורה (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ט עז).

דבר זה שאל בייתוס בן זונין לחכמים... אמרו לו: 'אמרו כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס מותרין... לא של נחתומין אמרו אלא של כל אדם' – וחכמים שאסרו לבייתוס לקבוע בדפוס, לא אסרו אלא בשאר אדם, לא בנחתומים. ואין כאן מחלוקת (עפ"י שפת אמת, ויישב בזה קושית הרא"ש על הר"ף שפסק שבנחתומין מותר).

ואעפ"י שלא רצו חכמים לחלק בין אדם שמשמש בדפוס לאדם אחר שמצייר ביד, לא נמנעו מלחלק בין נחתומין לשאר כל אדם – לפי שהחילוק ניכר לכל (ע' קובץ ענינים; אורח משפט קיב).

'תנו רבנן, הסופגנין... והמדומע פטורים מן החלה' – כדעת רבי יוסי ורבי שמעון הסוברים חלה בזמן הזה דרבנן, אבל אם חלה דאורייתא [כדעת רבי מאיר ורבי יהודה], אין דימוע דרבנן [שמדאורייתא התרומה בטלה ברוב והרי הכל חולין, וודאי שאין הכל תרומה מהתורה] מוציא מידי חיוב חלה דאורייתא (עפ"י נדה מז ותוס'; ראשונים כאן).

'ורבי יוחנן אמר: מעשה אילפס חייבין, והללו שעשאן בחמה'. בשו"ת שבט הלוי (ח"ט רל) העתיק: 'שעשאן בחמין'.

סיכום שיטות הראשונים והפוסקים – ראה בשאלות ותשובות לסיכום.

(ע"ב) 'מאי טעמא דרבי יהודה דכתיב ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד – לחם האפוי בתנור אחד קרוי לחם...'. הגם שתנור אחד נצרך לגופו, שהרי עיקר הקללה היא שלא יהיה להם די עצים לחם מספר תנורים, או שאשה אחת לא תוכל למלא התנור בפת – צריך לומר שדרש מיתור המלה לחמכם לומר שרק זה קרוי 'לחם'. ואפשר שמפרש שלא יהיו בריוח כזה שיוכלו לבשל הלחם מקודם או לטגנו ואחר כך לאפותו אלא יאפוהו בתנור אחד (עפ"י שפת אמת).

*

'... כי נודע מזה שאומרים בשם הבעש"ט וצ"ל ה' צלך – כמו שהצל עושה כפי פעולת האדם, כן השם יתברך מתלבש כפי פעולתו. וזה שאמרו (תענית ט). עשר בשביל שתתעשר – כי על ידי זה השי"ת נתלבש בלבוש של עשירות ומשפיע עשירות. והנה הטעם של הציווי שבעת ימים תאכל מצות לחם עני כידוע כי בליל א' דפסח באה ההארה בתוך לבות בני ישראל בלי שום אתערותא דלתתא, כמו שנאמר ואת ערום ועריה, כי לא יכלו להתמהמה כי ח"ו נשקעו בחמשים שערי טומאה, רק בחמלת ה' עליהם הופיעה הארה לתוך לבם והוציאם משם, ולזה נצטוינו לאכול מצות לחם עני – על ידי שהיו עניים מהאור מצדם. ולכן קיימא לן דחמץ בפסח במשהו – משום דלעומת זה כביכול נתלבש בלבוש של עניות ועני מקפיד אפילו על כל שהו. ובמעשרות השי"ת כביכול נתלבש בלבוש של עשירות ועשיר אין מקפיד, ולכן קיימא לן (לעיל ט). מערים אדם על תבואתו, ומערימין על המעשות, דא השי"ת בלבוש עשירות ואין דרך עשיר להקפיד בזה...'. (מתוך פרי צדיק לחג הפסח מז)